

Információs műveltség a web 2.0 idejében

Lehetőségek és kihívások a közösségi szoftverek (social softwer) terén

A világháló az utóbbi években egyre erősebben alakult át egy olyan interaktív médiummá, ahol eltűnnek a határok fogyasztó és előállító között: bárki képes egyszerűen közreműködni a tartalom létrehozásában. Ennek a jelenségnek a leírására széles körben elterjedt a web 2.0 meghatározás.

Elsőprőben növekszik mind a közösségi szoftverek kínálata, melyek aktív használói részvételt és megosztást segítő internet szolgáltatások, mind az így generált, weben rendelkezésre álló tartalmak mennyisége. Az információáradat ezen új dimenziója új képességeket követel meg az információ felkutatására és értékelésére vonatkozóan.

Információs műveltség és a web 2.0

A 21. század elején, melyet az információ és forrásai robbanásszerű elterjedése alapján információs korszaknak neveznek, hamar világossá vált, hogy a tanulmányok során többé nem lehetséges mindent megtanulni, ezért sokkal inkább olyan képességekre kell szert tenni, melyek elengedhetetlenek az életen át tartó tanuláshoz. Ennek az információs műveltségnek a megszerzése, aminek terjesztése legfőképp a könyvtárak hatáskörébe esik, teszi csak lehetővé, hogy az elképesztő mennyiségű forrás között megtaláljuk, lehívjuk, osztályozzuk és használhatóvá tegyük a releváns információkat.

Az Association of College & Research Libraries (ACRL) meghatározása szerint az információsan képzett személy képes felismerni, hogy információra van szüksége; képes az információt megtalálni; kritikusan értékelni; menedzselni; új ismeret megszerzésére felhasználni; s használatának kulturális, etikai, gazdasági, jogi és szociális kérdéseit megérteni.

Az információs kompetencia 2.0 pedig már hozzájárul az információs és tanulási folyamatok teljes megértéséhez; egyike a kulcskompetenciáknak; előmozdítja a web 2.0 segédeszközök használatát.

A Google speciális tulajdonságai a mai napig kihasználatlanok, sok esetben pedig nem teljesen érthetőek a véghasználók számára. Ezzel szemben az új web a használati lehetőségek új dimenzióját is elhozta, ahol a használók állnak az előtérben: egyszerű eszközökkel vehetnek részt aktívan a tartalom létrehozásában (wiki, blog), bármilyen témában képesek tapasztalatot cserélni. A legtöbb, időközben a webre berobbant és új kombinációkban jelenlévő (MashUp) interaktív szolgáltatás elsősorban a szórakozást segíti elő, de az élet számos területén is alkalmazhatók, mint például üzleti kapcsolattartás, hírek gyűjtése, weblinkek és bibliográfiai adatok keresése és kezelése, vásárlás. Emellett bevonultak a tudományos kutatás és tanítás területére, de a könyvtárak részéről is különösen nagy érdeklődés mutatkozik irántuk.

A web 2.0 megváltoztatja az internetről elérhető alkalmazásokat, és egyúttal a használók webes szokásait. Nekik meg kell tanulniuk a webközösség elvárásainak megfelelően viselkedni, el kell tudniuk dönteni, mennyire szolgáltatják ki magukat, s hol fejthetnek ki hasznos aktivitást. Ezzel egyidejűleg a közösségi szoftverek kínálatában való aktív részvétel esélyt ad új készségek elsajátítására a tartalmak előkészítésében, kinyilvánításában és szervezésében. Web 2.0 helyett sokszor közösségi webről beszélünk jelezve, hogy nemcsak az egyéni teljesítmény jelenik meg, de egész együttműködő közösségek (Communities) jönnek létre, és az erőforrások kollektív csoportosításával (pl. Flickr), vagy a tényleges kollaboratív munkával (pl.: Wikipedia) számos többletértéket hoznak létre. Egy nagy közösségben mindig akad olyan résztvevő, aki különösen jól ismer bizonyos témát,

ezzel segítve a kollektív intelligenciát, a tudás csoportosítását, a hibák javítását, a szemét (spam) kiszűrését.

A sűrűn kritizált információs áradat révén még nehezebb különbséget tenni releváns és irreleváns, magas minőségű és megbízhatatlan tartalmak között. Számos új navigációs lehetőség jön létre, melyek új tájékozási stratégiát követelnek.

A közösségi szoftverek kínálatának áttekintése

A *wiki* alatt weboldalak összefüggő gyűjteményét, azok szerkesztőit, és azt a szoftvert értjük, amely lehetővé teszi, hogy a használók egy közös projekten dolgozhassanak. A különböző területeken a célokra alkalmazható wikik legjobb példája a nyílt elérésű, szabad enciklopédia, a Wikipedia. Kevésbé ismertek a lexikonwikik, szűkebb területekkel foglalkozó, vagy az üzleti, cégen belüli wikik (Corporate Wiki). Ez utóbbiak általában csak egy vállalat vagy egy projekt tagjai számára érhetőek el. A wikik leegyszerűsítik a kommunikációt térben és időben, betölthetik akár az e-mail és a naptár funkcióit, és lehetővé teszik közösen szerkesztett linkgyűjtemények, szójegyzékek, definíciók, GYIK-ek (FAQ) stb. létrehozását. Ezen a módon alkalmazhatók akár az oktatás keretében, akár a személyes információmenedzsmentben (Personal Information Management, PIM). Ez utóbbiak azért kedveltek, mert bármely, az internethez kapcsolt számítógépen szerkeszthetők, ami azonban ellentmond a kollaboratív munka elvének, mert egyetlen személyhez kötődik. A kompetenciák szempontjából fontos, hogy a munkacsoportok hogyan tudják ösztönözni az együttműködést, és a tartalom bölcs szervezését.

A könyvjelzők azok a weblinkek, melyeket az internethasználó a későbbi egyszerű és gyors visszatalálás céljából archivál, tetszés szerint nevez el és osztályoz. Bár a könyvjelzők gyakran megtalálhatók a böngészők lehetőségei között, a webes alkalmazásokat egyrészt a számítógéptől való függetlenség miatt használják, másrészt ezek nem csak a tárolást teszik lehetővé, hiszen kedvenc linkeinket mások rendelkezésére is bocsáthatjuk és mi is megtekinthetjük az ő tárolt hivatkozásait. Bár a *közösségi könyvjelzők* (social bookmarking) alkalmasak információkutatásra, hiszen a használók által már értékelt vagy legalább érdekesnek ítélt tartalmakból sok releváns információ nyerhető, mégis a gyakorlatban a kereső-

motorokat használják erre a célra, mert ezek a dokumentumok szélesebb spektrumán keresve gyors, kényelmes, kielégítő eredményt adnak.

A *közösségi médiaportálok* fotók (Flickr), videók (YouTube), bemutatók (SlideShare), zenék stb. megosztását teszik lehetővé. A hagyományos fájlmegosztókkal szemben itt lehetőség nyílik egymással kommunikálni. Ezekon a platformokon tesznek közzé oktató videókat, prezentációkat, sőt a Google Docs platformján lehetséges a tudományos dokumentumok cseréje és egyidejűleg közös feldolgozása is. Az összes közösségi médiaalkalmazás alapvetően alkalmas lenne tudományos tartalmak közvetítésére, a rajtuk lévő tartalmak általában mégis a magánszórakozást szolgálják.

A *blogok* online naplók, melyeket speciális blogszoftverek segítségével egyszerűen publikálhatunk. Általában minden bejegyzéshez hozzászólhatunk, vitákat folytathatunk. A legtöbb blog személyes élményeket, véleményeket közöl, azonban gyakori kommunikációs eszköze cégeknek, szervezeteknek (Corporate Blogs) is. A tudományos blogok még kivételesek. A blogokhoz hasonlóan a *podcastok* a tartalmat audiokommentárban, míg a *vodcastok* videó formájában közlik.

A web 2.0-ban a kooperatív tartalom előállítása mellett fontos szerepet játszanak a közösségi hálózatok (Social Networking), a különböző *közösségi portálok*. Bárki létesíthet személyes profilt és közzéteheti ismerőseinek litáját. Így jönnek létre az ismertségi hálók. Németországban óriási növekedést könyvelhet el a StudiVZ¹, de ilyen a Facebook, Xing vagy a MySpace. A feltételezés helyénvalónak látszik, miszerint ezeket a platformokat főleg szórakozás céljából, kommunikációra és kapcsolattartásra használják. Kiterjesztett kompetenciájuk abban állhat, hogy saját ötletek terjesztésére és továbbfejlesztésére is használják, de fejleszthető velük a fiatalok önkifejező és kommunikációs képessége is. A közösségi hálózat és egyéb médiatartalmak összekapcsolása növeli a kreativitást. Követelmény azonban e szolgáltatások veszélyei iránti érzékenység és megértés, különösen ami a használó adatainak közzétételét illeti.

A web 2.0 eszközeivel nemcsak új tartalmakat hozhatunk létre, hanem egy új indexelő eljárással az előállított és összegyűjtött dokumentumokat a saját szókészletünkkel kifejezett címkékkel (tag) leírhatjuk és kategorizálhatjuk. Egy webplatform címkéinek összessége adja a *folkszonómiát*, ame-

lyet gyakran címkefelhők formájában ábrázolnak, ahol egy felhő alakú képződményben, a címkék betűrendben állnak, a gyakoriak nagyobb és vastagabb betűkkel szedve.

Amíg a web állandó változásban van, addig a folkszonómia a jövő a tömeges adatok indexelésére. hiszen költséghatékony (önkéntesek részére történik), nyelvilag és időben rugalmas. A tárgyszavak szabad választásából adódik a probléma: nagy a szakadék az általános és speciális tag-ek között, nincs ellenőrzött szótár (mindenki maga határozza meg a tárgyszót), a tárgyszavak között nincs lehetőség a hierarchikus navigálásra, nem lehet a szinonimákat szétválasztani és a homonimákat összefűzni, zavarók a semmitmondó egyéni címkék („nyaralásunk”, „én”). A tag-elés okairól, háttéréről, a tárgyszavak megválasztásáról egyelőre keveset tudunk. Érdemes figyelemmel kísérni, hogy a címkézési készségek idővel javulnak-e, esetleg alkalmazzák a klasszikus indexelés alapeljáráseit.

Web 2.0 a gyakorlatban

A közösségi szoftverek alaptípusai különböző variációkban jelenhetnek meg, különböző területeken alkalmazhatók.

Tudomány

A web 2.0 koncepciója az együttes munkáról, a globális elérhetőségről megegyezik a tudományos munka alapelveivel. Az eredmények gyorsan, komplikációmentesen publikálhatók másokkal megoszthatók, megvitathatók. Az együttműködés könnyen létrejöhet. Akár blog vagy wiki formájában a kutatás mindennapi lépései vagy részeredményei is dokumentálhatók, így nyomon követhetők a még hivatalosan nem publikus projektek is. A keves számottevő példa közül kiemelkedő az OpenWetWare² wikiprojekt tananyagok előállítására, kísérletek és eredmények megvitatására, általában a szakmai cserére. Míg a kutatók még szkeptikusan szemlélik a web 2.0-s eszközök alkalmazását a mindennapi munkában, addig az oktatással határos egyéb területeken (különösen a könyvtárakban is) növekvő érdeklődés nyilvánul meg irántuk.

Könyvtár

A web 2.0-s trend alap gondolatát a legnagyobb érdeklődéssel könyvtári területen fogadják. Az

elmúlt években zajló fejlődés, és a használók elvárása nyilvánvalóvá teszi, hogy a könyvtárak szolgáltatásait is át kell hatnia az interaktivitásnak. A használók a kereskedelmi szolgáltatásoknál (pl. Amazon), hozzászoktak, hogy könyvajánlókat olvashatnak, megjegyzéseket, értékeléseket fűzhetnek az egyes könyvekhez, saját listákat hozhatnak létre a közösségi könyvjelzők segítségével és kereshetnek más használók címkéi alapján. A használók aktív közreműködésével, „munkatárssá” válásával a könyvtár 2.0-s szolgáltatásai folyamatosan javulhat.

E-Learning

Oktatási anyagok közzétételére főként a wikik alkalmazhatók, például forrásművek, -gyűjtemények, kérdések és válaszok előállításánál vagy tanulmányi feladatok elkészítésénél. A blogokon részben a kurzus dokumentumai és oktatási tartalmak közzétehetőek. Az egyes tanközösségek (kurzus, osztály, szak) közösségi könyvjelzőkkel releváns irodalmakat és internetes forrásokat kezelhetnek és kommentálhatnak. Az információs műveltség kialakításában számottevő lehet a web tartalmak önálló feldolgozása, a nyelvi és kommunikációs képességek fejlesztése, a tartalmak kritikus szemlélete. A blogok jó lehetőséget adnak az írásbeli kifejezőképesség javítására. Az önálló címkézés megköveteli, hogy az illető foglalkozzon a leírandó dokumentummal. Azzal pedig, ha valaki wikiszócikket készít, megismerkedik a rendelkezésre álló módszerekkel, s ezáltal a jövőben kritikusabban szemléli a kollaboratív úton létrejött webforrásokat. A probléma abban áll, hogy az új eszközök használata kielégítő ismereteket kíván, elsősorban az oktatóktól. Gyakran túl rövid egy kurzus ahhoz, hogy az alkalmazott eszközök használatát nyilvánvalóvá válják.

A felmérés és eredményei

A jelen tanulmány alapját képező online megkérdezésre 2007/2008 telén került sor, amelyben nagyrészt a düsseldorfi *Heinrich-Heine Egyetem* hallgatói vettek részt (1043 fő).

A megkérdezettek 98,8%-a használja az internetet a tanulmányaihoz szükséges információk keresésére, nagy részük (80%) azonban nem az egyetemen találkozott először az elektronikus eszközökkel, hanem inkább a megelőző diákévekben, vagy szabadidős tevékenységek során. Kiderült továbbá, hogy a résztvevők nagyobb hányada csak ingyenes információkat keres (67%).

Mind a Wikipedia, mind pedig a Google 100%-os ismertségnek örvend, de a különböző közösségi hálók és a médiamegosztó oldalak is csak kevesek előtt ismeretlenek (1,6 és 1,8%). A többi szolgáltatás viszont erősen lemarad: a közösségi könyvjelző oldalakat például csak 4% használja és 74,3% nem is ismeri. A megkérdezettek több mint fele nem ismeri se a kérdés/felelet portálokat, se az RSS-Feedeket.

A web 2.0 kifejezést 57% ismeri. A hallgatók eltérő mértékben használják a különböző szolgáltatásokat. A Wikipediát a hallgatók 95,5%-a használja általánosságban, kutatómunkára is elég sokan, ezzel szemben más wikiket vagy nem ismernek, vagy csak ritkán, illetve soha nem használnak.

Érdekes, hogy a Wikipedia speciális funkcióit sokan ismerik, mégis a megkérdezettek alig fele tekintette még meg akár a vitaoldalakat, akár egy szócikk verzióinak a történetét, holott ezek értékes utalások lehetnek a szócikk minőségére és hitelességére. A tartalmak létrehozásában szinte alig vettek részt a megkérdezettek (10-20%). Ez alátámasztja más tanulmányok következtetéseit, miszerint a 18-24 éves korosztály főként passzív használója a web 2.0-ás szolgáltatásoknak, s a tartalom létrehozásában aktívan a 30-45 évesek vesznek részt.

A fogalmak egyszerű tisztázása terén a Wikipedia meghaladta a klasszikus eszközök (lexikonok, segéd- és kézikönyvek) használatát. Képek keresésére döntő többségben a Google használatos, míg a fotós körökben általános ismertségnek örvendő Flickr-t csak négyen jelölték.

A tudományos kutatómunka legnépszerűbb eszközei szintén a Google és a Wikipedia. Mind a többi keresőmotor (pl. Lycos), a webkatalógusok, a tudományos keresők (pl. Google Scholar), a professzionális szakirodalmi (Medline) és citációs adatbázisok (Web of Science), mind pedig más wikik akár ismertségben akár pedig a használat gyakoriságában erősen elmaradnak. Nem mondható el ugyanez a klasszikus könyvtári szolgáltatásokról és az elektronikus katalógus használatáról. A könyvtár a Google után a második helyen áll az alkalmazott tudományos kutatási eszközök listáján, míg a célzott szakirodalmi keresés során átveszi a vezetést.

Az elérhető információs kínálat minőségét illetően egyértelműen a könyvtárt értékelik a legmegbízhatóbbnak. Őt követik a kevésbé használt szakadat-

bázisok. A Wikipedia szócikkeiben a megkérdezettek fele bízik meg többnyire vagy minden esetben, míg 5,5%-uk egyáltalán nem. A diákok legkevésbé a blogokban, podcastokban, vodcastokban és fórumokban bíznak. A keresőmotorokhoz egészséges kételkedéssel állnak hozzá. Ez alátámasztani látszik azt az elképzelést miszerint az, hogy a fiatalok inkább hisznek egy „hasonszőrű” véleményében, mint akár egy tekintélyes személyiség véleményében, akár a tankönyvekben, csak egy mítosz.

A vizsgálat során kiderült, hogy az oktatók a bölcsészhallgatók 60%-ának tiltották már a Wikipedia, 12%-nak a Google és 15%-nak az internet használatát általában. Míg a természettudományi szakok hallgatóinál ez a következőképpen alakult: 35%, 7%, 12%. Bár a megkérdezett hallgatók közel felének megtiltották a Wikipedia használatát ezzel szemben a negyedük ennek ellenére idézett már egyes szócikkekből. A bölcsészek 14%-a, míg a többiek 25 %-a vett át szövegrészeket a forrás megjelölése nélkül.

A diákok 68%-a legalább részben problémát lát az egyre szélesebb körben használt ingyenes információforrások megbízhatóságában. Ennél a kérdésnél 413-an részletezték véleményüket: ebből kiderült, hogy kételkednek különösen a mindenki által szerkeszthető források tekintetében, de gyakran kritizálják mind a Wikipediát, mind a Google-t is. (Néhány példa: a laikusok által létrehozott információ minősége nem megbízható; hamis információk, féligazságok gyors terjedése; növekvő plagizálás; az adatvédelem hiánya stb.)

Ezzel szemben említettek több előnyt is: a minőség biztosítása a kollektív véleményezés által; költséghatékony (ingyenes) információforrások; egyetemes és határok nélküli hozzáférés az információkhoz.

A web 2.0-s tartalmak minősége és annak értékelése

Lényeges kérdés, hogy a bárki által létrehozható, szerkeszthető tartalmak minőségét, hogyan lehet biztosítani, megőrizni, hiszen a hallgatóknak különösen fontos kérdés, mennyiben idézhető, használható ezek a források. A nehézségek szorosan összefüggnek egyrészt a szerző azonosításával, másfelől az idézet cikk újra megtalálásával, az állandó hozzáférés kérdésével. Ezek fontos alapfeltételei egy tudományos munka érvelésének

nyomon követhetőségében és megvizsgálhatóságában.

Egy szolgáltatás megszüntetésével és tartalmainak törlésével a szövegeket többé nem lehet megtalálni. Megoldást jelenthet az internetarchívum³, amely sok oldalt tartósan tárol.

A Google épülőfélben lévő tudományos portálja, a *Knol* szeretne sokkal inkább, mint a Wikipedia a szerzők személyére építeni. Az *Élet Enciklopédiájának*⁴ alapítása egyelőre kizárja a laikusok részvételét a szócikkek létrehozásából. Bár később megengedni tervezi, a használatnak lehetősége lesz választani a professzionális és a laikus tudás között.

A wikikkel kapcsolatban felmerült egy szakaszos kollaboratív minőség-ellenőrzés, amely több egymást követő bírálati folyamat bevezetéséből áll. Az utolsó lépcső végén jár ki a minőségi pecsét és a szerzők megnevezése. A szócikk kizárt a további feldolgozásból, és ez által elméletileg idézhetővé válik.⁵

Mivel az egyéb közösségi tartalmaknál a használó csak magára támaszkodhat, ezért a használói kompetenciával szemben alapvető követelmény, hogy a megtalált információt értékelni és beilleszteni tudja.

A www sokféle kínálatának és háttérének teljes körű ismerete segíti a különböző igényeknek meg-

felelő információ kiválasztásánál alkalmazandó kritériumokat (pl. gyors hozzáférés vagy magas megbízhatóság).

A kutatási és navigációs stratégiákban való tájékozottság mellett szükség van elméleti tájékozottságra is (pl. a szellemi tulajdon, az adatvédelmi és magánszféra problematikájának kérdésében), főként ebben a „lemásol és beilleszt” világban. A kompetenciának része az etikai, információpolitikai jártasság is.

Hivatkozások és jegyzet

¹ www.studievz.net

² www.openwetware.org

³ www.archive.org

⁴ www.eol.org

⁵ 2008 májusa óta az egyes német nyelvű Wikipedia-szócikket jelölik (a ref.). Bővebben: http://de.wikipedia.org/wiki/Hilfe:Gesichtete_und_gepr%C3%BCfte_Versionen

/KLEIN, Raphael N. – BEUTELSPACHER, Lisa – HAUK, Katharina – TERP, Christina – ANUSCHEWSKI, Denis – ZENSEN, Christoph – TRKULJA, Violeta – WELLER, Katrin: *Informationskompetenz in Zeiten des Web 2.0. = Information Wissenschaft und Praxis*, 60. köt. 3. sz. 2009. ápr. p. 129–142./

(Nagy Nikolett)